

«Aclariments lingüístics», una secció de *Tele/Estel* (1966-1970) dedicada a la divulgació de la normativa fabriana

DANIEL CASALS i NEUS FAURA
Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS

La promulgació de la Llei Fraga l'any 1966 va suposar un canvi en el món de l'edició i, particularment, en la premsa durant el franquisme. Aquesta normativa flexibilitzava la duresa imposada per la Llei de premsa i impremta del 1938. Una de les novetats va ser la desaparició de la censura prèvia i la seva substitució per la consulta voluntària. Així, el nou marc legal carregava als directors de les publicacions la responsabilitat dels continguts que veien la llum. Pel que fa a l'ús del català, aquesta llei va fer possible l'aparició de publicacions en aquesta llengua (com *Tele/Estel*) i també de seccions en català inserides en diaris impresos en castellà (com *El Correo Catalán* i *Tele/eXpres*). Algunes d'aquestes seccions eren de temàtica lingüística i se n'han documentat i estudiat diverses.

En aquest sentit, l'interès per la llengua als mitjans de comunicació té una tradició sòlida a casa nostra i en són mostres destacades les *Converses filològiques*, que Pompeu Fabra va inserir a *La Publicitat*, entre molts altres casos. Durant el franquisme, aquesta tasca divulgativa topava, però, amb la prohibició d'usar públicament la llengua catalana, que només es podia vèncer aprofitant les oportunitats que ho permetien. Fet i fet, aquestes condicions van propiciar el sorgiment de diferents espais de diaris, i també de programes de ràdio, dedicats a la divulgació de la normativa fabriana, bàsicament durant el tardofranquisme.

Un d'aquests espais va ser «Aclariments lingüístics», que apareixia a la publicació setmanal *Tele/Estel* i que es dedicava a la divulgació de diferents aspectes del català normatiu. Josep Ibàñez Senserrich es va encarregar d'aquesta secció des del número 1 (del 22 de juliol del 1966) fins al número 67 (excepció feta del 66), en què Albert Jané —el continuador de la columna— en va prendre el relleu. En el

número 72, però, de l'1 de desembre del 1967, Ibàñez Senserrich encara hi va inserir una nota de comiat. Albert Jané va continuar la secció fins a l'any 1970, quan *Tele/Estel* va desaparèixer. Així com els articles que Jané va publicar a «Aclariments lingüístics» es van recopilar en tres volums homònims de l'Editorial Barcino l'any 1973, les intervencions d'Ibàñez Senserrich no s'han donat a conèixer més enllà de les pàgines de *Tele/Estel*.

És per això que l'objectiu d'aquest article és donar a conèixer aquest episodi històric, la seixantena llarga d'articles que Josep Ibàñez Senserrich va publicar a *Tele/Estel* dins l'espai «Aclariments lingüístics» entre el 1966 i el 1967. Aquest treball reposarà en dos eixos: d'una banda, en l'estudi dels factors externs (objectiu de la secció, encàrrec, durada, limitacions, precedents...) que van acompanyar l'aparició d'aquesta columna i, de l'altra, en l'anàlisi dels continguts lingüístics (ortografia, gramàtica, sociolingüística, història...) que divulgaven aquestes intervencions.

Amb aquest objectiu, aquest treball s'estructura en cinc parts. La primera contextualitza la investigació parlant de dos aspectes bàsics: d'una banda, la tradició de difondre la normativa des dels mitjans de comunicació i, de l'altra, la importància del setmanari *Tele/Estel*. El segon punt d'aquest article dóna notícia biogràfica de l'autor de la primera part dels «Aclariments lingüístics», Josep Ibàñez Senserrich, de qui encara no ha estat estudiada l'obra lingüística. La tercera part se centra en el contingut dels «Aclariments lingüístics» que aquest autor va publicar a *Tele/Estel* durant el primer any llarg de vida d'aquesta publicació. El model de llengua constitueix el quart punt d'aquest article. El cinquè i darrer presenta les conclusions i les perspectives d'estudi que es deriven d'aquesta recerca preliminar.

1. MITJANS DE COMUNICACIÓ, FRANQUISME I LLENGUA CATALANA

Des que a principis del segle xx es va dur a terme l'obra de codificació normativa del català, de mans de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i de Pompeu Fabra, la cultura del país ha desenvolupat un tret idiosincràtic: els mitjans de comunicació han assumit la responsabilitat de divulgar, amb voluntat instructiva, la preceptiva de la llengua catalana entre la major part de la població. Aquesta singularitat es va materialitzar en casos com el del mateix Pompeu Fabra a la columna «Converses filològiques» (1919-1928), publicada al diari *La Publicitat*. Durant el franquisme, la difusió de la normativa per mitjà d'aquestes intervencions mediàtiques va ser una manifestació més de la resistència cultural i lingüística. Entre les nombroses que se n'han registrat, podem esmentar el cas de «Lecciones de catalán para todos» (1969-1975), publicades a *El Correo Catalán*. A la ràdio, també es registra aquesta tradició, que bàsicament arrenca de *Les Converses del Míliu*

de Ràdio Barcelona, i, durant el franquisme, es va emetre, entre d'altres, *Curs de català* (1969), de Miquel Arimany, en aquesta mateixa estació radiofònica.

La difusió de la normativa fabriana es va concentrar a la premsa i a la ràdio fins a la democràcia, moment en què també s'hi va afegir la televisió com a transmissora de coneixements lingüístics. Aquesta divulgació no anava necessàriament lligada amb el català com a llengua vehicular. Els esmentats continguts podien ser difosos tant en castellà en un diari que es publicués en aquesta llengua (com *El Correo Catalán*) com en un mitjà que se servís del català, entre els quals hi va haver *Tele/Estel*.

Aquesta publicació va ser la primera revista d'actualitat sorgida de l'activisme laic editada totalment en català després de la Guerra Civil. Estava publicada per l'editora de *Tele/eXpres* i va sortir amb un aire de modernitat. Va aparèixer gràcies a la promulgació de la Llei de premsa i impremta del 1966 (Llei Fraga) i va ser dirigida inicialment pel periodista Andreu Avel·lí Artís i Tomàs, *Sempronio*. Inicialment, tenia seccions fixes: teatre, art, música, excursionisme, lletres, ciència, dones, actualitat, Nova Cançó, etc. I entre els seus col·laboradors van destacar Josep Faulí, Jaume Picas, Oriol Martorell, Rafael Prades, Robert Saladrigas, Josep Ibàñez Senserrich, Terenci Moix, Baltasar Porcel, Pere Calders, Joan Fuster, Josep Vallverdú, Àngel Casas i molts altres.

2. NOTÍCIA BIOGRÀFICA DE JOSEP IBÀÑEZ SENSERRICH

Josep Ibàñez Senserrich (Barcelona, 1929-2004) va cursar estudis mercantils i va ocupar diferents llocs de treball en empreses privades i públiques. De ben jove va mostrar interès per la llengua i l'activisme cultural, cosa que explica la seva dedicació al català durant la seva trajectòria vital. Com a exemple d'això, va participar, juntament amb Maria Eugènia Dalmau i Albert Jané, en la redacció del manual de gramàtica catalana *Signe*. Així mateix, en la trajectòria d'Ibàñez cal reconèixer la influència del seu sogre, Delfí Dalmau, pedagog, lingüista i destacat esperantista. Josep Ibàñez és també autor de nombrosos articles de premsa sobre la llengua catalana.

3. «ACLARIMENTS LINGÜÍSTICS»

La secció «Aclariments lingüístics» de *Tele/Estel* va tenir dues etapes. La primera comprèn del número 1 al 67 (llevat del 66), en què la columna estava signada per Josep Ibàñez Senserrich. La segona portava la firma d'Albert Jané i s'estén des del número 68 fins a la desaparició d'aquesta revista (1970).

3.1. *L'article*

El primer número dels «Aclariments lingüístics» té tres apartats. El primer és una necrològica de Delfí Dalmau, que s'havia d'haver fet càrrec de la secció en el primer intent de treure la revista al mercat i a qui Josep Ibàñez va voler homenatjar posant a aquesta secció el títol homònim d'una obra gramatical del reconegut esperantista, *Aclariments lingüístics*. El segon apartat és la motivació de la columna i el tercer, el primer tema gramatical tractat, l'*accent*.

L'estructura de la columna distingia dues grans parts: l'article, que incloïa el títol i el cos del text, i les respostes als lectors. Aquesta segona part constituïa una novetat respecte de les intervencions de divulgació de la normativa que s'havien publicat a la premsa de l'època.

El contingut de la columna abraçava temes de tres grans conjunts: lingüística, sociolingüística i bibliografia. Pel que fa al primer, Ibàñez hi va tractar qüestions de fonètica, ortografia, morfologia, sintaxi i lèxic, sempre des del punt de vista normatiu. En alguna ocasió, però, també va ocupar-se de la variació lingüística geogràfica i contextual. Quant a la sociolingüística, els textos d'Ibàñez es dediquen al domini lingüístic català i a l'ús públic de la llengua. I, en darrer terme, hi ha també alguns articles de la secció que estan dedicats a recomanacions bibliogràfiques.

Pel que fa al contingut, l'*accent* (núm. 1), l'*apòstrof* (núm. 7, núm. 18), el *vocalisme àton* (núm. 13), els *diacrítics* (núm. 27), les *fricatives* i les *africades palatals* (núm. 20) són exemples de qüestions tractades de fonètica. En el pla de la morfologia, va dedicar-se, entre d'altres qüestions, a les *desinències* de la 2a i la 3a conjugacions (núm. 11), als *possessius* (núm. 19), al *gènere* (núm. 22), al *nombre* (núm. 23) i als *plurals* de mots acabats en *-sc* i *-ig* (núm. 40). De sintaxi, Ibàñez va parlar de temes com els verbs *estar* i *ésser* amb complements de lloc (núm. 3), la *negació* (núm. 4), el *canvi* i la *caiguda de preposició* (núm. 6), el *pronom feble hi* (núm. 15, núm. 39), les *conjuncions* (núm. 37), etc. A continuació, el lector pot veure la columna dedicada a la regla del *canvi* i de la *caiguda de preposició*:

Aclariments lingüístics

... ES COMPLEIXEN A OFERIR-VOS...

—En aquest Col·legi se compleixen a diferents llengües i a les llengües catalanes en general. És per això que els alumnes de l'aula de les llengües catalanes podran aprendre a parlar en català i a escriure-hi amb facilitat. Els alumnes que no volen aprendre el català, podran aprendre el castellà i el francès, que són les llengües més parlades en el món, i també el gascó, que és una llengua molt interessant i que es parla a una part de França.

—Es compleixen a diferents llengües i a les llengües catalanes en general. És per això que els alumnes de l'aula de les llengües catalanes podran aprendre a parlar en català i a escriure-hi amb facilitat. Els alumnes que no volen aprendre el català, podran aprendre el castellà i el francès, que són les llengües més parlades en el món, i també el gascó, que és una llengua molt interessant i que es parla a una part de França.

En aquesta secció!

LA CERDANYA

ESTAT DE LES CARRERES — De la cerdanya a l'extremitat sud de la península Ibàlica, entre França i Catalunya, hi ha la cerdanya. És una llengua molt interessant i que es parla a una part de França.

ESTAT DE LES CARRERES — De la cerdanya a l'extremitat sud de la península Ibàlica, entre França i Catalunya, hi ha la cerdanya. És una llengua molt interessant i que es parla a una part de França.

ELS MOTS ENCREUATS

UN PROBLEMA RESOLT

La solució al problema número 10 és la següent: ...

PROBLEMA I NÚMERO 1

Horitzontal: 1, 3, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

CERDANYA

PROBLEMA I NÚMERO 2

Horitzontal: 1, 3, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

ELS MOTS ENCREUATS

UN PROBLEMA RESOLT

La solució al problema número 10 és la següent: ...

PROBLEMA I NÚMERO 4

Horitzontal: 1, 3, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

CERDANYA

PROBLEMA I NÚMERO 1

Horitzontal: 1, 3, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

Pel que fa al lèxic, hi predominen els textos dedicats als castellanismes (per exemple, les columnes 25, 33 i 34), al costat d'altres aspectes com ara les expressions amb el verb *fer* (núm. 12) o el lèxic específic de la cuina (núm. 24).

Quant a les qüestions de caràcter sociolingüístic, és interessant l'article que Ibàñez va dedicar al domini lingüístic català. El text publicat inclou dades dels territoris que formen l'àrea catalanòfona, el nombre de parlants, les diferents àrees geolectals i els principals trets dels grans dialectes geogràfics del català. A continuació, reproduïm aquest article:

J. M. ARBENGOZI

d'altres obres de J. Marvà, B. Montsià, V. Codina i J. Giner. També hi ha obres lexicogràfiques, com el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de Pompeu Fabra; historicodialectals, com el *Diccionari català-valencià-balear* (1963), d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll; bilingües, com el *Diccionari català-castellà* (1961), d'Albertí; ortogràfiques, com el *Diccionari ortogràfic abreujat* (1925), de Pompeu Fabra, i vocabularis com el *Català-castellà* (1961), d'Eduard Artells.

3.2. Les respostes als lectors

Una part habitual de la secció la constitueixen les respostes als lectors, que podien oscil·lar entre una i sis respostes segons la setmana. Excepcionalment, hi podia haver algun article com el dedicat al domini lingüístic català o a la recomanació de llibres, que no en van incloure cap. La incorporació de les respostes als lectors esdevenia una novetat en relació amb altres columnes de difusió de la normativa publicades abans dels «Aclariments lingüístics» d'Ibàñez. Aquesta part de la columna tenia l'objectiu d'aclarir dubtes i també es feia ressò de suggeriments i d'esmenes dels lectors. Les respostes tenien una extensió variable, segons el tema i la quantitat publicada en una setmana.

En algunes ocasions, hi va haver consultes dels lectors per a les quals Ibàñez va demanar ajut a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. En podem veure un exemple en la carta que l'autor dels «Aclariments» va enviar a Ramon Aramon el 30 de desembre del 1966:

85-1966

30.12.66

Senyor Aramon,

D'acord amb la nostra conversa de fa uns quants dies, em permeto d'enviar-vos tres consultes per si m'hi podeu donar un cop de mà.

No cal que us recordi que allò que necessito no són respostes definitives sinó suggeriments (si els termes definitius existeixen, millor, no cal dir-ho). Jo no mencionaré, ni públicament ni privada, la procedència del terme. L'única cosa que no puc fer és eludir la resposta.

Espero que us resultarà pràctic el sistema de fitxes i sobres ja impresos. Me les podeu anar retornant així que estiguin resoltes.

Moltíssimes gràcies per endavant i salutacions ben afectuoses,

J. Ibàñez

Com a annex a aquesta carta, Ibàñez va incloure-hi una fitxa per a cadascuna de les tres consultes, que són les que reproduïm a continuació:

"COSECHADORA"
 El consultant proposa el neologisme
 "SEGABAT" amb gènere femení.

"ACCESORIOS DE GRIFERIA"
 Ho demana un senyor del ram,
 Si us sembla que corre, li demanare' que em
 expliqui detalladament en que consisteixen.

"BAÑO-ASEO" Sóc aquest banyer, me
 write que és normal i amb un graó per a
 seure-hi, que hom instal·la als pisos petits.

Que Ibàñez va fer la consulta i que n'esperava un pronunciament de l'IEC ho demostra el fet que en l'apartat de respostes de la columna 43 es va referir a la tercera consulta (*baño-aseo*) i va anunciar al lector la seva intenció de pronunciar-s'hi més endavant.

4. MODEL DE LLENGUA

La secció «Aclariments lingüístics» va proposar un model normatiu que tenia preferència per algunes solucions pròpies de registres literaris, de la mateixa manera que havien fet altres autors com Jeroni Marvà i Albert Jané. En són exemples ésser en lloc de *ser*, *llur* i *llurs* en lloc de *el seu* i *els seus*, els plurals en *-igs* (*desigs*) i *-scs* (*discs*) en lloc de *-jos* (*desitjos*) i *-scos* (*discos*).

El model de llengua difós per aquesta secció era força monolític. Es basava, sobretot, en la varietat geogràfica central, contenia poques referències geoelectals, llevat del text dedicat al domini lingüístic, alguna al·lusió escadussera al vocalisme balear (puntualitzada, val a dir-ho, per Francesc de Borja Moll) i poca variació estilística.

Pel que fa a l'estil, un aspecte rellevant de l'article és el títol, que es podia concretar tant en forma d'oració com de fragment. Aquesta part del text tenia una funció de reclam i incloïa el fenomen que tractava, però no el formulava explícita-

ment. En són exemple els textos «Diguem no» (sobre la negació), que aprofitava l'èxit i el poder simbòlic de la cançó homònima de Raimon. Altres exemples d'aquest tipus de títols són «Els avantatges de la calor» (sobre el gènere dels substantius), «Els discs ens fan tornar boigs» (sobre el plural de mots acabats en *-sc* i *-ig*) i «Mirava la cadira, mirava la Sofia» (sobre la preposició *a* davant el CD persona).

Quant al cos del text, els articles tenien tres característiques: eren alhora didàctics, prescriptius i valoratius. Didàctics perquè contenien explicacions concises i una profusió d'exemples, generalment ben destacats tipogràficament. Prescriptius perquè estaven redactats amb fórmules, com perífrasis d'obligació o imperatiu, que comminaven a l'ús de les solucions normatives: «Cal entrenar-se a pronunciar correctament la *j* i la *g* en català» (núm. 20); «Mai no hem de caure en l'incorrecte "el mateix"» (núm. 17); «Recordeu, si us plau, que l'expressió "Cap d'Any"»... I valoratius, pel recurs de l'autor a la inclusió d'expressions que manifestaven el seu judici particular sobre l'ús d'una forma lingüística o d'una altra: «indubtablement incorrecte» (núm. 22), «expressions totalment dolentes» (núm. 20), «denominació impropriedat» (núm. 23), «idioma corrupte» (núm. 17), «aviciats per la sintaxi castellana» (núm. 15)...

5. CONCLUSIONS

Arribats en aquest punt, durant l'etapa signada per Josep Ibàñez Senserrich (1966-1967), la secció «Aclariments lingüístics» de *Tele/Estel*:

1. continuava la sèrie d'intervencions sobre la difusió de la normativa a la premsa;
2. es va publicar en una època de prohibició del català en una publicació feta en aquesta mateixa llengua;
3. difonia un model de llengua de base fabriana, monolític, amb molt poca variació geogràfica i funcional;
4. introduïa, com a novetat, aspectes no tractats per la tradició. En són exemples el domini lingüístic català i la reivindicació d'ús públic per a l'ensenyament i per als mitjans de comunicació;
5. feia emergir un autor desconegut en el món de la filologia catalana, que va exercir la seva activitat de resistència a favor de la llengua i de la cultura catalanes, i
6. va ser, tanmateix, una col·laboració que es va estroncar per les obligacions professionals del seu autor.

La columna «Aclariments lingüístics» és, en el marc de la revista *Tele/Estel*, una mostra més de la resistència cultural i lingüística que nuclis d'intel·lectuals van dur a terme durant el franquisme. L'objectiu d'una acció d'aquest tipus era impedir el tall cultural que el franquisme es proposava i assegurar la continuïtat de la tasca cultural per a èpoques futures més pròsperes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BENET, Josep (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CASALS, Daniel (2008). «La difusió de la codificació fabriana als mitjans de comunicació durant el tardofranquisme. Publicació del curs *Lecciones de catalán para todos* (1969-1975) al diari *El Correo Catalán*». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 27-37.
- DALMAU, Delfí (1936). *Políglotisme passiu*. Barcelona: Publicacions de la Revista.
- (1962). *Aclariments lingüístics*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- FABRA, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: EDHASA.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FABRE, Jaume; HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria (1997 [1994]). «Els mitjans de comunicació». A: *Història de la cultura catalana: resistència cultural i redreçament*. Vol. 10. Barcelona: Edicions 62, p. 83-98.
- FAULÍ, Josep (1980). *Tele/Estel (1966-1970): un restabliment frustrat de la premsa en català*. Tesi de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1987). *Tele/Estel, Arreu, Orifloma, Canigó i Presència: Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició*. Barcelona: Diputació de Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- SOLÀ, Joan (1977). *Del català incorrecte al català correcte: Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62.